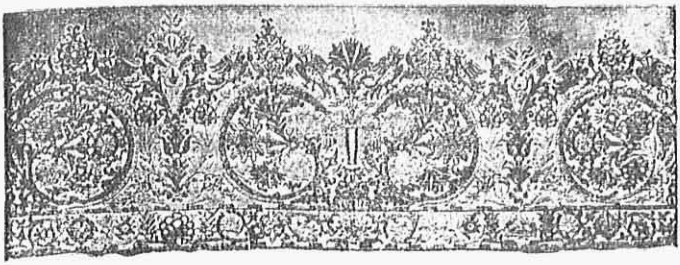

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΑ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΖΑΚΥΘΙΝΑ

Στὴ σειρὰ τῆς ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν περιοδικῶν ποὺ ἀρχίσαμε πρὸ τεσσάρων χρόνων στὸ «Ἡμερολόγιο τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος» παίρνουν σήμερα τὴ θέση τους τὰ Ἑπτανησιακά.

Σχεδὸν σύγχρονα μὲ τ' Ἀθηναϊκὰ εἶναι ἐπίσης ἀξιόλογα καὶ ἐφάμιλλα μ' αὐτά, καὶ ἡ φιλολογικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ὕλη ποὺ συγκέντρωσαν στὶς σελίδες τους ἀποτελεῖ σημαντικὸ σταθμὸ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῆς νεώτερης Ἑλλάδος. Δὲν χρειάζεται νὰ μιλήσομε γιὰ τὸν ἑπτανησιακὸ πολιτισμὸ ποὺ ἀναπτύχθηκεν αἰῶνες ἐκεῖ μὲ τὶς εὐρωπαϊκὲς κατακτήσεις. Κάτω ἀπὸ τὶς ξενικὲς κατοχὲς ἡ Ἑπτάνησος πρώτη ποτίστηκε μὲ τὸ δυσμικὸ πολιτισμὸ καὶ τὰ εὐρωπαϊκὰ φιλολογικὰ ρεύματα ποὺ ἔρθαναν ἐκεῖ ἄνοιξαν νέους δρόμους στὴν ἑπτανησιακὴ διανόηση. Ἡ ἀνάπτυξη ἐκεῖ τῶν ἑπτανησιακῶν σχολῶν, τῆς ἱστορικῆς, τῆς ποιητικῆς, τῆς καλλιτεχνικῆς, ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἄμεσης ἐπικοινωνίας της μὲ τὴ Δύση καὶ μάλιστα μὲ τὴν Ἰταλία, ποὺ τὴν ἐπίδρασή της σὲ κάθε ἐκδήλωση τῆς ζωῆς τῶν Ἑπτανησίων ἀκόμη καὶ σήμερα τὴ βρίσκομε νὰ ἐξακολουθῆ.

Στὴν Ἑπτάνησο λοιπὸν βγῆκαν καὶ τὰ πρῶτα σπουδαιότερα ἑλληνικὰ περιοδικά, διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐκεῖ εἶχαν μαζευτῆ οἱ ἐπισημότεροι ἕλληνες καὶ ὄχι λίγοι σοφοὶ ξένοι, ὅπου μακρυὰ ἀπὸ τὶς τυραννούμενες πατρίδες τους καὶ στὸν ἴσκιο τῆς ἀγγλικῆς προστασίας, εὕρισκαν μία γωνιὰ νὰ θερμάνουν τὸ ἐλεύθερο πνεῦμα τους. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ πρῶτο Ἑπτανησιακὸ περιοδικὸ ποὺ βγῆκε στὴν Κέρκυρα, ἡ «Ἰόνιος Ἀνθολογία», ἂν καὶ κράτησε μόνον ἕνα χρόνο, εἶναι ἀρκετὸ δεῖγμα τῆς διανοητικῆς ἀνωτερότητος τῶν Ἑπτανησίων καὶ σπουδαῖο μνημεῖο τοῦ ἑλληνικοῦ περιοδικοῦ τύπου.

Ἀφίνοντας γι' ἄλλη φορὰ τὴν ἐξιστόρηση τῶν περιοδικῶν τῶν ἄλλων νησιῶν, θὰ ἀσχοληθοῦμε στὸ παρὸν ἄρθρον μας μόνον μὲ τὰ παλαιότερα περιοδικὰ τῆς Ζακύνθου ποὺ συνδέονται μὲ τὴν ἱστορία τῶν ἐκεῖ τυπογραφείων καὶ τῆς ἐλευθεροτυπίας.

Στὴ Ζάκυθο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δημόσιο τυπογραφεῖο, τὴν Pubblica Stamperia delle Isole Ionie, ποὺ ἔφεραν οἱ Ἄγγλοι ὅταν πῆραν τὸ νησὶ στὰ 1809, γιὰ νὰ τυπώνεται σ' αὐτὸ ἡ ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως, ἡ Gazzetta delle Isole Ionie, ἄλλο τυπογραφεῖο δὲν ὑπῆρχε. Ἀλλὰ ὅταν στὰ 1814 ἡ Κέρκυρα παραδόθηκεν ἀπὸ τοὺς Γάλλους στὴν Ἀγγλία καὶ ἀναγνωρίσθηκε πρωτεύουσα τοῦ Ἰονίου Κράτους, καὶ τὸ δημόσιο αὐτὸ τυπογραφεῖο ὅπως καὶ ἡ ἔκδοση τῆς ἐπίσημης ἐφημερίδας μεταφέρθηκαν ἐκεῖ, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ἄλλο τυπογραφεῖο ἀπὸ τὸ 1798, γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα Τυπογραφεῖο τοῦ Γένους.

Ἡ Ζάκυθος ἔτσι ἔμεινε χωρὶς τυπογραφεῖο, καὶ γιὰ τὴν ἔλλειψη αὐτὴ οἱ μορφωμένοι Ζακυθινοὶ στενοχωρήθηκαν καὶ ἄρχισαν νὰ ἐνεργοῦν γιὰ τὴν ἀπόκτηση νέου.

Μὲ πολλὲς προσπάθειες τοῦ ἐκεῖ πρόσφυγος Ἰταλοῦ φιλολόγου Ἰγνατίου Μαρτζώκη -- πατέρα τῶν γνωστῶν ποιητῶν μας Στέφανου καὶ Ἀνδρέα — τοῦ Γεωργίου Ρώση, πρώην διευθυντοῦ τοῦ δημοσίου τυπογραφείου καὶ τοῦ Κωνστ. Ρωσόλυμου, ποὺ τοὺς βοήθησαν καὶ ἐπίσημοι ἄγγλοι ὑποστηρικτὲς τοῦ Μαρτζώκη, κατωρθώθηκε νὰ συσταθῇ τυπογρα-

φεῖο στὴ Ζάκυθο πρὶν ἀκόμη παραχωρηθῆ στὰ Ἑπτάνησα ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴ προστασία ἡ ἐλευθεροτυπία. Στὸ τυπογραφεῖο αὐτό, ποὺ τὴν διεύθυνσή του ἀνάλαβεν ὁ Ρωσόλυμος δημοσιεύτηκε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1847 μιὰ «Ἀγγελία» ἀπευθυνομένη «Πρὸς τοὺς φιλοκάλους Ζακυνθίους καὶ ***πᾶσαν*** ἄλλον Ἕλληνα καὶ ***ἀλλοεθνῆν*** κάτοικον». Στὴν ἀγγελία αὐτὴ ὁ Ρωσόλυμος, ἀφοῦ σημειώνει ὡς σπουδαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι γιὰ ***πρώτη*** φορὰ συσταίνεται σήμερον στὴ Ζάκυθο τυπογραφία «μερική», ζητεῖ ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του νὰ συντρέξουν καὶ ἐμψυχώσουν τὸ ἔργο αὐτὸ ὡς καθαυτὸ δικό τους «καθότι πρόκειται λόγος ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ ὄφελος τῆς πατρίδος μας». Παράλληλα δὲ μὲ τὴν ἀγγελία του αὐτὴ ἄρχισε τὶς ἐνέργειες νὰ τοῦ δοθῆ ἡ ἄδεια ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ Κυβέρνηση νὰ ἐκδώσῃ ἐφημερίδα. Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνηση τοῦ χορήγησε τὴν ἄδεια, μὲ τὴν διαφορὰ ὅμως νὰ ἐκδώσῃ φιλολογικὴ μόνον ἐφημερίδα.

Ὁ Ρωσόλυμος τότε — 3 Ἰουλίου 1847 — προσκάλεσε διάφορους λογίους Ζακυθινοὺς γιὰ νὰ σκεφθοῦν καὶ ἀποφασίσουν τὴν ἔκδοση ἑνὸς περιοδικοῦ. Καὶ πράγματι σὲ μιὰ συνεδρίαση ποὺ μαζεύτηκαν ὅλοι σχεδὸν οἱ διανοούμενοι τοῦ νησιοῦ ἀποφάσισαν νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἵδρυση τοῦ ***πρώτου*** Ζακυθινοῦ περιοδικοῦ στὸ ὁποῖο ἔδωκαν καὶ τὸν τίτλο «***Σπινθήρ***». Τὸ περιοδικὸ ἢ μᾶλλον ἡ φιλολογικὴ αὐτὴ ἐφημερίδα σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμὸ ἔπρεπε ***νὰ γράφεται στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα*** — σπουδαῖο βῆμα γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἑλληνικῆς φωνῆς στὰ Ἑπτάνησα—ὅπως θὰ ποῦμε παρακάτω — καὶ νὰ ἐκδίδεται δύο φορὲς τὸ μῆνα σ᾽ ἕνα τυπογραφικὸ φύλλο μὲ σχῆμα ὄγδοο. Ὁ σκοπός του θὰ ἦταν «ἡ διάδοση τῶν γνώσεων ποὺ συντείνουν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ, καὶ θέλει διαλαμβάνει ἄρθρα—ἐξακολουθεῖ ἡ εἰδοποίηση ποὺ ἔκαμαν — ἱστορίας, γεωγραφίας περιηγήσεων καὶ φυσικῆς ἱστορίας, παραγγελμάτων ὑγιεινῆς καὶ ἠθικῆς, νομικῶν ὑποθέσεων, ἐμπορικά, οἰκονομικά, γεωργικά, ὠφελίμων τεχνῶν καὶ ἐφευρέσεων, ποιήματα καὶ διάφορα ἄλλα πρὸς τέρψιν μὴ ἀντιτείνοντα εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἐφημερίδος. Τὰ ἄρθρα θέλει εἶναι πρωτότυπα ἢ μεταφρασμένα δοκίμων συγγραφέων ἢ περιοδικῶν συγγραμμάτων. Ἡ ἐφημερὶς θέλει γράφεται ἀπὸ ὅσους εὐαρεστηθοῦν νὰ ἀναλάβουν τὸ βάρος καὶ τὴν ὑποχρέωσιν, μὲ τὴν ὑπογραφήν των, διὰ δύο ἔτη».

Ἡ πιὸ σπουδαία ὅμως δήλωση ποὺ ἡ διεύθυνση τῆς πρώτης αὐτῆς Ζακυθινῆς φιλολογικῆς ἐφημερίδας κάνει στὴν εἰδοποίησή της εἶναι ἡ τελευταία: «Οἱ ἄνω συντάκται — λέγει — τῆς ἐφημερίδος ἠμποροῦν νὰ γράφουν καὶ εἰς ξένην γλῶσσαν, ὁ δὲ ἐκδότης θέλει ἀναλαμβάνει τὴν φροντίδα τῆς μεταφράσεώς των».

Ἡ τελευταία αὐτὴ δήλωση ἔρχεται σὲ πλήρη συνέπεια μὲ τὴν πρώτη ποὺ εἴπαμε παραπάνω καὶ ποὺ ἔλεγεν ὅτι ὁ «Σπινθὴρ» σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμὸ θὰ γράφεται ἑλληνικά.

Εἶναι γνωστὴ ἡ θέση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὰ Ἑπτάνησα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἡ Βενετσιάνικη κατοχὴ ποὺ εἶχεν ἐπιβάλει ξένη γλῶσσα στὴ διοίκηση, στὰ δικαστήρια, στὰ σχολεῖα, οἱ Ἑπτανήσιοι ποὺ σπούδαζαν στὰ Ἰταλικὰ πανεπιστήμια, ὅλα αὐτὰ εἶχαν ἀποτέλεσμα ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα νὰ μιλιέται λίγο καὶ πιὸ λίγο νὰ γράφεται στὰ Ἑπτάνησα. Αὐτὸ κράτησε καὶ πολὺ ἔπειτα ἀπὸ τὸ 1852 ποὺ ἔγινεν ἡ ἀναγνώριση τῆς ἑλληνικῆς ὡς ἐθνικῆς γλώσσας τοῦ Ἰονίου Κράτους. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ σπουδαιότερο ἑπτανησιακὸ περιοδικό, ἡ Κερκυραϊκὴ «***Ἰόνιος Ἀνθολογία***», βγῆκε μὲ τριπλὸ τίτλο, ἑλληνικό, ἰταλικὸ καὶ ἀγγλικὸ καὶ γραφόταν στὶς τρεῖς αὐτὲς γλῶσσες. Οἱ συντάκτες της εἰς τὴ «Σύντομον διατριβὴν ἐν εἴδει Εἰσαγωγῆς» ὅπως τιτλοφοροῦν τὸ προγραμματικό τους ἄρθρο, δηλώνουν ὅτι στὸ περιοδικό τους «θὰ καταχωροῦνται ποιήματα γραμμένα εἰς ὁποιανδήποτε τῶν τριῶν γλωσσῶν τὰς ὁποίας εὐκολώτερον ἐννοεῖ ὁ λαὸς τῶν νήσων τούτων. Ἤγουν εἰς τὴν νεοελληνικήν, διότι εἶναι πάτριος· εἰς τὴν ἀγγλικήν ὡς γλῶσσαν ἔθνους μὲ τὸ ὁποῖον εἶναι διὰ πολιτικῶν δεσμῶν σφικτὰ ἡνωμένος· εἰς τὴν ἰταλικὴν τέλος, ὡς γλῶσσαν ἐκ τῆς μακρᾶς χρήσεως κατασταθεῖσαν ἤδη γενικῶς συνήθη...» Μὲ αὐτὲς τὶς λέξεις ἡ «Ἰόνιος Ἀνθολογία» δικαιολογεῖ τὴν τριγλωσσία της, ποὺ εἶναι μᾶλλον ἐλευθερία γιὰ τὴν δημοσίευση μελετῶν ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ δὲν εἶχαν εὔκολο ὄργανο ἐκφράσεως τὴν ἑλληνικὴ καὶ ἀπὸ τὸ σκοπὸ τοῦ περιοδικοῦ, ποὺ ἦταν μᾶλλον καθαρὰ φιλολογικοεπιστημονικὸς παρὰ ἐθνικοεκ-

παιδευτικός. Ἅμα θυμηθοῦμε ὅτι οἱ σπουδαιότεροι ἑπτανήσιοι συγγραφεῖς καὶ ἱστορικοὶ μεταχειρίστηκαν στὶς λαμπρές τους ἐργασίες τὴν ἰταλικὴ γλῶσσα, ἀμέσως θὰ καταλάβουμε τὴν ἀδυναμία τῶν λογίων ἑπτανησιωτῶν νὰ γράφουν τὴν ἑλληνική. Ὁ Μαρμορᾶς, ὁ Νικόλαος Βούλγαρις, ὁ Λούντζης, ὁ Μαρῖνος Πινιατόρος, ὁ Ἰω. Λοβέρδος καὶ αὐτὸς ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἱστορικῆς σχολῆς τῆς Ἑπτανήσου Ἀνδρέας Μουστοξύδης στὴν ἰταλικὴ ἔγραψαν τὶς ἱστορικές τους ἐργασίες. Ὁ τελευταῖος δὲ μόνον ἀργά, στὸν «Ἑλληνομνήμονά» του μεταχειρίστηκε τὴν ἐθνική του γλῶσσα. Ἀπὸ τοὺς Κερκυραίους πρῶτος ποὺ χρησιμοποίησε στὶς ἱστορικὲς μελέτες τὴν ἑλληνικὴ εἶναι ὁ Ἰω. Ρωμανὸς στὸ «Γρατιανὸ Ζώρζη», πρὶν ὅμως ἀπ' αὐτὸν ὁ Λευκαδίτης Σπ. Ζαμπέλιος καὶ ὁ Ζακυθινὸς Παν. Χιώτης τὴν εἶχαν καταστήσει ὄργανο ἱστοριογραφικό, μὲ ὅλη βέβαια τὴν γλωσσικὴν ἀκαταστασία καὶ ἔλλειψη κάθε ὕφους καὶ γραμματικῆς γνώσεως ποὺ παρατηρήθηκαν στὸν τελευταῖο.

* * *

Τέτοια λοιπὸν ἦταν ἡ θέση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὰ Ἑπτάνησα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ γι' αὐτὸ πρέπει τὴν τελευταία δήλωση στὴν εἰδοποίηση τοῦ «***Σπινθῆρος***» νὰ τὴν χαρακτηρίσωμε σὰν μιὰ θαρραλέα καινοτομία καὶ ἐθνικώτατη πράξη. Ἔτσι τὸ πρῶτο φυλλάδιο βγῆκε τὴν 1η Ὀκτωβρίου 1847 μὲ τὸν τίτλο «Ὁ Σπινθὴρ. Ἐφημερὶς περιέχουσα ὠφελίμους καὶ τερπνὰς ἀναγνώσεις». Εἶχεν ὀκτὼ σελίδες καὶ κάθε σελίδα ἦταν χωρισμένη σὲ δύο στῆλες. Ἀπὸ τὸ πέμπτο φυλλάδιο γιὰ ἐπικεφαλίδα ἔβαλαν ξυλογραφικὴν εἰκόνα ποὺ παρίστανε τὸν Ἅγ. Νικόλα τοῦ Μώλου, τὸ λιμάνι καὶ τὸ ἀκρωτῆρι. Ἐξεδόθηκαν εἰκοσιτέσσαρα μόνον φυλλάδια, τὰ περισσότερα δὲ ἀπὸ τὰ ἄρθρα δὲν ἔχουν τὶς ὑπογραφὲς τῶν συντακτῶν. Ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ τακτικοὺς συνεργάτες τοῦ «Σπινθῆρος» ἦταν καὶ ὁ γνωστὸς γιατροφιλόσοφος τῆς ἐποχῆς του Δημ. Πελεκάσης ποὺ κανένα κι' αὐτὸς ἄρθρο του δὲν ὑπόγραφε. Ἡ φιλολογικὴ

μορφὴ τῆς ἐφημερίδας αὐτῆς κράτησε ὡς τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1848. Ὅταν δὲ μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ καλοῦ καὶ φιλέλληνα ἁρμοστοῦ Σῆτον, ἡ κυβέρνηση τοῦ Λονδίνου ἔδωκε τὴν συναίνεσή της γιὰ τὴν κατάργηση τοῦ περιορισμοῦ τοῦ τύπου καὶ ἡ Η' Ἰόνιος Βουλὴ σ' ἔκτακτη σύνοδό της τὴν 22 Μαΐου 1848 ἀνακήρυξε τὴν ἐλευθεροτυπία, ὁ «Σπινθήρ», ἄλλαξε μορφὴ καὶ ἔγεινε πολιτικὸ φύλλο μὲ συντάκτες τὸν Γεώργιο Βερύκιο, τὸ γνωστὸ ριζοσπάστη καὶ συγγραφέα τῶν «ἀπομνημονευμάτων περὶ τῆς πρώτης Ἰονίου Πολιτείας», τὸν δημοφιλῆ ποιητὴ Γεώργιο Λαγγουϊδάρα καὶ τὸν ἄριστο νομομαθῆ Νικόλαο Μινῶτο, ἐξαιρετικῆς φιλαπατρίας καὶ μορφώσεως ἄνδρας καὶ τοὺς τρεῖς. Τὸ πρῶτο φύλλο τοῦ «Σπινθῆρος» ἐξεδόθη στὸ αὐτὸ σχῆμα μὲ τὸ πρὶν τὶς 17 Φεβρουαρίου 1849 μὲ ὑπεύθυνο συντάκτη τὸν Περικλῆ Καλόφωνο, ξέχωρα δὲ ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ὕλη του δημοσίευε καὶ ***παραφυλλίδες*** — ὅπως τῆς ἔλεγαν τότε — φιλολογικές. Ἡ νέα ἐφημερίδα ἐκράτησεν ὡς τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1850 καὶ θεωρεῖται ἡ πρώτη ***σ' ἑλληνικὴ μόνον γλῶσσα*** ἐφημερίδα τῆς Ἑπτανήσου ποὺ ἐξεδόθη ἀπὸ ἰδιωτικὸ τυπογραφεῖο. Τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθεροτυπίας ἐπωφελήθηκαν οἱ Ζακυθινοὶ καὶ ἄρχισε πλέον τακτικὴ ἡ κίνηση γιὰ τὴν ἔκδοση φύλλων πολιτικῶν καὶ φιλολογικῶν. Ἀλλὰ πάντοτε χωρὶς νὰ φεύγουν ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς εὐπρεπείας καὶ τῆς εὐγενικῆς πολεμικῆς. Γι' αὐτὸ εἶναι παράδειγμα καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὅταν ὁ Ἀλέξ. Σοῦτσος ἀπὸ τὴν Ἀθήνα πῆγε στὴν Ἑπτάνησο γιὰ νὰ δημοσιεύση τοὺς λιβέλλους του κατὰ τοῦ Ὄθωνος, οἱ Κερκυραῖοι καὶ οἱ Ζακυθινοὶ τυπογράφοι, πιστοὶ στὴ φιλοπατρία τους, ἀρνήθηκαν νὰ τοὺς τυπώσουν.

Ἔπειτα ἀπὸ τὸν «Σπιθῆρα» ἀκολούθησαν τὰ περιοδικὰ «Ἀνθοδέσμη», ποὺ βγῆκε τὸ 1853, ἡ «Φιλολογικὴ Ἐφημερὶς τῆς Νεολαίας» τὸ 1857, ὁ «Κύκλος» τὸ 1858, ἡ «Ἱποκρήνη» τὸ 1862, ἡ «Καλλιόπη» καὶ ὁ «Φιλόμουσος Νέος» τὸ 1864 καὶ ἡ «Ἀγανίππη» τὸ 1866.

Κυρίως ὅμως τὸ Ζακυθινὸ περιοδικὸ παίρνει πανελλήνια φήμη καὶ γίνεται ἄξιο τοῦ προορισμοῦ του μὲ τὸ «Ζακύνθιον Ἀνθῶνα» καὶ τὴν «Κόρινναν», νέα ζωὴ μὲ τὴν

«Κυψέλη», καὶ κέντρον ὅπου συναντῶνται ὅλοι οἱ ποιηταὶ τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸν «Ποιητικὸν Ἀνθῶνα».

Ἡ «***Ἀγανίππη***» ποὺ τὸ ὄνομά της πῆρε ἀπὸ μιὰ πηγὴ τοῦ Ἑλικῶνα, ἱερὴ στὶς νύμφες, ἐξεδόθη ἀπὸ τοὺς ἴδιους σχεδὸν ποὺ τὸ 1864—65 ἔβγαλαν τὸ «Φιλόμουσο Νέο», τὸ Γεώργιο Σφήκα, δηλαδή, Ἰω. Δ. Παπαϊωάννου, Διονύσιο Λαγάτωρα, Σπ. Στουπάθη καὶ Χ. Ρουσιᾶνο. Ἦταν ἡ ὁμάδα τῶν νέων τῆς ἐποχῆς ποὺ φιλολογοῦσαν καὶ γύρω ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἔδιναν τὴ φιλολογικὴ κίνηση στὴ Ζάκυθο. Γι' αὐτὸ καὶ στὰ κατοπινὰ χρόνια, στὶς ἐκδόσεις ἄλλων περιοδικῶν θὰ τοὺς συναντήσωμε πολλὲς φορὲς εἴτε ὡς ἐκδότες, εἴτε ὡς συντάκτες, εἴτε ὡς ἁπλοὺς καὶ τακτικοὺς συνεργάτες. Ἡ «Ἀγανίππη» ἔβγαινε ὡς «σύγγραμμα περιοδικὸ» μιὰ φορὰ τὸ μῆνα καὶ κράτησε δυὸ χρόνια, ἀπὸ τὸ 1866 ὡς τὸ 1868. Ἐτυπωνόταν στὸ τυπογραφεῖο ὁ «Παρνασσὸς» τοῦ Σέργιου Ραφτάνη σὲ σχῆμα 8ο. Στὸ πρῶτο φύλλο καὶ στὴν ***Εἰσαγωγὴ*** οἱ συντάκτες του ὁρίζουν ὅτι σκοπὸς μὲν τοῦ περιοδικοῦ εἶναι «ἡ διανοητικὴ διὰ τῆς ἁμίλλης ἀνάπτυξις καὶ ἐντεῦθεν ἀναζωπύρωσις τῶν αἰσθημάτων» ὅσο δὲ γιὰ τὴν ὕλη ποὺ θὰ περιέχῃ ἐπαναλαμβάνουν ὅ,τι εἶχαν πῆ στὴν Ἀγγελία του. «Τὸ περιοδικὸν τοῦτο, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματός του ἐμφαίνεται, θέλει ἀναβλύζει παντὸς εἴδους διανοητικοὺς καρποὺς, δυναμένους νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἐλαχίστη προσφορὰ θυμιάματος ἐν τῷ ἱερῷ τῶν Μουσῶν τεμένει, θὰ περιέχῃ δὲ καὶ ποικιλίαν τερπνῶν ἀνθέων (εἴτε ὑπὸ τὴν φυσικὴν μορφήν των εἴτε μετακεχρωματισμένων) ἐν αὐτῷ μεταφερομένων ἐκ μεγάλων ἄλλων ἀνθώνων....»

Στὸ πρῶτο φύλλο της ἡ «Ἀγανίππη» ὡς «ἀπαρχὴν» ὅπως τὴ χαρακτηρίζει, δημοσιεύει τὸ λόγο τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Ἑπτανήσου Παναγ. Χιώτη τὶς 18 Ὀκτωβρίου 1886 στ' ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ ποὺ ἔστησε στὴν πλατεῖα ὁ ἀδελφός του Δημήτριος.

Τὸ περιοδικὸ αὐτὸ μὲ τὸ μικρὸ σχῆμα καὶ τὴ μικρὴ ἔκταση, δεκάξη σελίδες ὅλο ὅλο, νοικοκυρεμένο, σεμνὸ καὶ σοβαρὸ περιέλαβε πάντοτε διαλεκτὴ καὶ ἐνδιαφέρουσα ὕλη.

Ὁ Παν. Χιώτης, πολυγράφος καὶ πάντοτε πρόθυμος σὲ συνεργασίες, δημοσιεύει ἐκεῖ ἱστορικὲς βιογραφίες καθὼς περὶ τοῦ Διονυσίου Βαρβιάνη, περὶ τοῦ Χριστοφόρου Φιλητᾶ καὶ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1867 ἐνθουσιώδη βιβλιοκρισία γιὰ τὸν «Ἀθανάσιο Διάκο» ποὺ δημοσίευσε τότε ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης. Ὁ Χιώτης ἂν καὶ λόγιος καὶ δάσκαλος τῆς ἐποχῆς, ποτισμένος μὲ τὴ λογία παράδοση, ἐνθουσιάζεται μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ Βαλαωρίτη καὶ στὴν ἀναλυτικὴ αὐτὴ βιβλιοκρισία του, τὴν ἐπαινεῖ καὶ τὴν προβάλλει ὡς ἄξια νὰ τὴ μιμηθοῦν ὅλοι ὅσοι θὰ ἔγραφαν ἐπικὲς ποιήσεις στὸ εἶδος τοῦ ποιητοῦ τῆς Λευκάδας.

*
* *

Στὰ 1872 μία νέα ἄνθηση φιλολογικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ σημειώνεται στὴ Ζάκυνθο. Οἱ νέοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ποίηση, μὲ τὴ μουσική, μὲ τὸ θέατρο. Τὸν πυρῆνα ἀποτελοῦν ὁ Γεώργιος Σφήκας, οἱ Μαρτζώκηδες, ὁ Καντούνης, ὁ Ἄγγελ. Βερύκιος, ὁ Ἀριστ. Καψοκέφαλος, ὁ Μάνεσης, ὁ Παν. Καταιβάτης, ὁ Ἀνδρ. Βλαχοχρῆστος καὶ ἄλλοι. Χάρις στὴν πρωτοβουλία τοῦ πρώτου ἀπ' αὐτοὺς ἱδρύθηκε θεατρικὸς ἐρασιτεχνικὸς ὅμιλος, ποὺ ἔδωκε λαμπρὲς παραστάσεις καὶ ἐνθουσίασε τὸ ἀνεπτυγμένο κοινὸ τοῦ τόπου. Ἀπὸ τὴν συντροφιὰ αὐτὴ ἀναγνωρίστηκε καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκδοθῇ ἕνα ὄργανο ἄξιο τῆς φιλολογικῆς κινήσεως τοῦ τόπου καὶ μὲ πλατύτερα ὅρια ἀπὸ τὰ τοπικὰ ὅπου ὡς τότε εἶχαν περιορισθῇ τὰ προηγούμενα περιοδικά. Ἡ ἰδέα ἦταν ὡραία καὶ εὔκολη ἀλλὰ ἡ πραγματοποίηση σκόνταψε στὸ αἰώνιο ζήτημα. Μὲ τί λεπτά; Τὴ λύση τοῦ προβλήματος τὴν ἔδωκε ἕνα μικρὸ μπαρμπερόπουλο, ὁ γνωστὸς κατόπιν στὸ πανελλήνιο τραγουδιστὴς Γιάννης Τσακασιᾶνος.

Δεκαοχτὼ χρονῶν, μὲ τὴ μόρφωση ποὺ μπορεῖ νἄχη ἕνα παιδὶ ἀπὸ ἰδιωτικοὺς δασκάλους στὴν ἐπαρχία καὶ μὲ τὴν καθημερινὴ ἀπασχόλησή του στὸ κουρεῖο τοῦ θείου του, φλεγόταν ἀπὸ τὴ φιλοδοξία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔχει μέσα στὴν ψυχή του κάτι ἀνώτερο καὶ διανοητικώτερο. Γεννημέ-

νος ποιητής, τραγουδιστής, διψῶντας καλλιτεχνικὴ δράση θεωροῦσε κρυφὸ καμάρι καὶ ὑπέρτατη χαρὰ νὰ μπορῇ νὰ συναναστρέφεται τοὺς φιλολογικοὺς κύκλους τῆς πατρίδας του. Κι' ἔτσι ὅταν ἦρθε στὴ μέση ἡ ἀπορία τῆς συντροφιᾶς ποῦ θὰ εὕρισκαν τὰ χρήματα, ὁ Τσακασιᾶνος ἐδήλωσε πὼς ἔχει μαζωμένα εἴκοσι ναπολεόνια καὶ τὰ καταθέτει γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ. Ἡ ἀπρόοπτη αὐτὴ προσφορά, ποὺ συγκίνησεν ὅλους, ἔδωκε τὰ μέσα νὰ ἐκδοθῇ τὸ περιοδικό, ποὺ βαφτίστηκεν ἀπὸ τὸ Μάνεση «***Ζακύνθιος Ἀνθών***». Οἱ συντάκτες τοῦ περιοδικοῦ δὲν παράλειψαν στὴν ἀναγγελία τῆς ἐκδόσεώς του ποὺ προτάσσεται στὸ πρῶτο φυλλάδιο νὰ ὁμολογήσουν ὅτι «ἡ ἐνθουσιώδης ἰδέα των τῆς ἐκδόσεως περιοδικοῦ θὰ ἔμενεν ἀτελεσφόρητος ἐλλείψει χρημάτων, ἐὰν μὴ ὁ καλὸς ἡμῶν φίλος κ. Ἰ. Τσακασιᾶνος ἔσπευδε νὰ μᾶς ἐξαγάγῃ τῆς ἀμηχανίας, ἀναλαβὼν τὸ οἰκονομικὸν μέρος τῆς ἐκδόσεως».

Ὁ τίλος του λοιπὸν ἦταν «***Ζακύνθιος Ἀνθών***. Μηνιαῖον περιοδικὸν σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ Ἰωάννου Τσακασιάνου τῇ προθύμῳ συνδρομῇ διαφόρων λογίων». Ἐξεδόθη ἀπὸ 1874 ὡς τὸ 1878 καὶ ἀπαρτίζεται ἀπὸ τρεῖς τόμους. Τυπονόταν στὴ Ζάκυνθο στὸ τυπογραφεῖο ἡ «Αὐγὴ» τοῦ Ν. Κοντόγεωργα σὲ σχῆμα 8ον ἀπὸ δύο τυπογραφικὰ φύλλα κάθε ἀριθμός. Στὸν πρῶτο τόμο ἀναγράφονται ὡς συντάκτες οἱ Μέμνων Μαρτζώκης, Γεώργιος Σφήκας καὶ Ἀνδρ. Μαρτζώκης. Μεταξὺ δὲ τῶν συνεργατῶν εἶναι οἱ Παν. Χιώτης, Ι. Μαυρογορδᾶτος, Φωτ. Οἰκονομίδου, Διον. Μάργαρης, Ι. Καμπούρογλους, Δ. Σωμερίτης, Εὐγ. Λάντς, Ἀρ. Καψοκέφαλος, Ι. Λοβέρδος, Π. Καταιβάτης, Ι. Μάνεσης, Κ. Μεσσαλᾶς, Α. Βλαχοχρῆστος κλπ. Ἡ διαίρεση τῆς ὕλης στὸν πίνακα τῶν περιεχομένων εἶναι: Ἱστορία, Βιογραφικαὶ μελέται, Φιλολογία, Φυσική, Ἠθικαὶ μελέται, Νομική, Περιηγήσεις, Βιβλιοκρισία, Διηγήματα, Δράματα καὶ Διάφορα ἄρθρα.

Στὸν Α' τόμο ἀρχίζουν νὰ δημοσιεύωνται μεταφρασμένες ἀπὸ τὸν Γ. Σφήκα, οἱ «Ἑλληνικὲς Σκηνὲς» τοῦ ἰταλοῦ Ἀγγέλου Μπροφέριο, ποιήματα τοῦ Ἀρ. Βαλαωρίτη, Κ.

Μεσσαλᾶ, Ἀρ. Καψοκέφαλου, Ι. Καμπούρογλου, Α. Μαρτζώκη, τοῦ Π. Χιώτη «Ἐπὶ 15 ἡμέρας ταξείδιον ἐκ Ζακύνθου», τοῦ Δ. Σωμερίτη Μελέτη περὶ μονομαχίας, τοῦ Ἀνδρ. Βλαχοχρήστου ἱστορικὲς ἀρχαιολογικὲς μελέτες καὶ περὶ τῆς Δώρας Δι' Ἴστριας τοῦ Π. Χιώτη. Ὁ Φρειδερῖκος Καρρὲρ δημοσιεύει μετάφραση τοῦ Ε΄ ἄσματος τῆς Κολάσεως τοῦ Δάντη καὶ τέλος ὁ Ἐλισσαβέτιος Μαρτινέγγος, κρυμμένος κάτω ἀπὸ τὴ μετριόφρονα ἀνωνυμία του, δημοσιεύει τὴν ὡραία καὶ πιὸ πιστὴ ἀπ' ὅσες ἔγειναν μετάφραση τοῦ στερνοῦ τραγουδιοῦ τοῦ λόρδου Μπάϋρον ποὺ τόγραψε στὸ Μεσολόγγι στὶς 22 Ἰαν. 1824.

«Καιρὸς εἶναι ἡ καρδία μου
Ἀπὸ ἔρωτες νὰ πάψῃ
Τώρα ποὺ πλέον δὲν ἠμπορεῖ
Σ' ἄλλες καρδιὲς ν' ἀνάψῃ
Ἐρωτικὴ φωτιά.

Ἀλλ' ὄχι, ἂν εἶναι ἀδύνατο
Νὰ μ' ἀγαπήσουν ἄλλοι
Ὅμως ἐγὼ θὲ ν' ἀγαπῶ
Τῆς ὁμορφιᾶς κάλλη
Τὰ κάλλη τὰ γλυκά».

. . . . . .

Ὁ Β΄ τόμος ἀρχίζει μὲ τὸ «Βιογραφικὸν σχεδάριον Θεοφίλου Κορυδαλλέως» ἀπὸ τὸν Κωνσταντινοπολίτη Ἐλευθ. Θωμᾶ καὶ ἀκολουθεῖ ποίημα ἀνέκδοτο «Εἰς ἀποῦσαν ἐρωμένην» τοῦ ποιητῆ τοῦ «Βασιλικοῦ» Ἀντωνίου Μάτεση. Δημοσιεύονται οἱ «Ἀνατολικὲς Ἀναμνήσεις» τοῦ Comte de Marcellus καὶ ἱστορικὰ καὶ περιγραφικὰ τοῦ Κ. Μεσσάλα. Ὁ Γ. Σφήκας μεταφράζει τὸ «Γέρω - Μαρτὲν» δρᾶμα σὲ 3 πράξεις καὶ ὁ Μέμνων Μαρτζώκης δημοσιεύει ἐκτενῆ κριτικὴ βιογραφία περὶ Λεοπάρδη.

Τὸ φύλλο τοῦ 8βρίου τοῦ 1876 ὁ «Ζακύνθος Ἀνθών» τὸ ἀφιερώνει σχεδὸν ὅλο γιὰ τὶς νεκρολογίες ποὺ δημοσιεύονται στὸ θάνατο τοῦ νέου Ἀνδρέα Θρ. Ζαΐμη, ἀδελφοῦ τοῦ σημερινοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, ποὺ πέθανε στὴ

Ζάκυθο σὲ ἡλικία δεκαοχτὼ χρόνων. Ὁ Ἐλευθ. Θωμᾶς δημοσιεύει βιογραφίες φιλελλήνων καὶ ἑλληνιστῶν ὡς περὶ Γεωργίου Βύνδαμ καὶ περὶ Φαναριωτῶν καὶ ὁ Π. Χιώτης βιογραφίες ἀνδρῶν λογίων. Ὁ Μέμνων Μαρτζώκης γράφει βιβλιοκρισία γιὰ τὴ μετάφραση τῆς Ἐλευθερωμένης Ἱερουσαλὴμ τοῦ Τάσου ἀπὸ τὸν Ἰούλιο Τυπάλδο. Ὁ δὲ Σ.—ποὺ εἶναι ὁ Ἐλισσαβέτιος Μαρτινέγγος—δημοσιεύει ἕνα ἀπὸ τὰ καλύτερα ποιήματά του, τὸν «Ἐνενηντάρη» καὶ τὴ μετάφραση τῆς «Λίμνης» τοῦ Λαμαρτίνου.

Στὸ Γ΄ ἔτος συνεργάζεται ὁ Κ. Πὼπ δημοσιεύοντας βιογραφία τοῦ Ἐγδὰρ Κυινὲ καὶ ἐπιστολές του «ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα». Δημοσιεύονται ἐπίσης ἐκτὸς κειμένου καὶ εἰκόνες τοῦ Θιέρσου, τοῦ Οὔγκώ, τοῦ Κόμητος τῶν Παρισίων, τοῦ Κ. Κανάρη. Ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης στέλνει ποιήματα καὶ ὁ Μπάμπης Ἄννινος δημοσιεύει τὸ ποίημά του «Ρεμβασμοὶ Ἑσπερινοί».

Ἡ ἔκδοση τοῦ «Ζακυνθίου Ἀνθῶνος» χαιρετίστηκε μὲ πολὺν ἐνθουσιασμὸ ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς Ζακυθινούς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς φιλολογικοὺς κύκλους τῆς Ἀθήνας καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μορφωμένους λογοτέχνες καὶ ποιητὲς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔγραψαν συγχαίροντας τὸν Τσακασιᾶνο καὶ ἔδωκαν συνεργασία στὸ περιοδικό του. Δυστυχῶς ὁ «Ἀνθὼν» δὲν μπόρεσε νὰ κρατηθῇ στὴ ζωὴ περισσότερο ἀπὸ τέσσαρα χρόνια. Λόγοι οἰκονομικοὶ ἀνάγκασαν τὸν Τσακασιᾶνο νὰ διακόψη τὴν ἔκδοση, γιὰ νὰ ξαναφανῇ πάλι ὕστερα ἀπὸ ὀκτὼ χρόνια ἐκδότης νέου περιοδικοῦ, τοῦ «Ποιητικοῦ Ἀνθῶνος».

Ὁ γλυκὸς ὅμως τραγουδιστὴς καὶ χαριτωμένος ἠθογράφος, ποὺ μὲ τὴν παντοτεινὴ εὐθυμία του καὶ τὴν καλή του καρδιὰ ἐστόλισε τὰ ὡραιότερα χρόνια τῆς ποιητικῆς πατρίδας του, μὲ τὸν «Ζακύνθιο Ἀνθῶνα» του ἔδωκε νέα ὤθηση στὴ φιλολογικὴ κίνηση τοῦ τόπου του. Εὐγενικιὰ ψυχή, ἀγάπησε πραγματικὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν τραγούδησε μ' ὅλο τὸ πάθος τοῦ αἰσθαντικοῦ καὶ τρυφεροῦ ἀνθρώπου, ποὺ καθρεφτίζεται ὄχι μόνο στὰ τραγούδια του ἀλλὰ καὶ σὲ κάθε πράξη τῆς ζωῆς του. Ἔτσι καὶ στὸ περιοδικό του δὲν ξέχασε νὰ φανερώση τὴν εὐγνωμοσύνη του σ' ἐκείνους ποὺ τὸν ἀνάθρεψαν

καὶ σὲ καθ' ἕνα ἀπὸ τοὺς τρεῖς τόμους του ἔχει τυπωμένη καὶ ἀπὸ μιὰν ἀφιέρωση. Τὸν Α΄ τόμον τὸν ἀφιερώνει μὲ συγκίνηση στὸ θεῖο του ποὺ — ὅπως λέγει — τοῦ λάφρωσε τὶς πικρὲς στενοχώριες τῆς ὀρφάνειας· τὸ Β΄ στὸν πατέρα του ποὺ τὸν ἔχασε πολὺ γρήγορα καὶ τὸν Γ' στὴν φιλόστοργη μάννα του ποὺ ἀνάθρεψε ἑπτὰ ἀπροστάτευτα παιδιὰ μὲ ἀγγελικὴ ὑπομονή.

*
* *

Σύγχρονη μὲ τὸν «Ζακύνθιο Ἀνθῶνα» εἶναι ἡ «***Κόρινα***». Μηνιαῖο οἰκογενειακὸ ἀνάγνωσμα. Τὸ ἔβγανε ὁ Χρῆστος Χιώτης, ὁ κατόπιν ἐκδότης στὰς Ἀθήνας τῶν «Ἐκλεκτῶν Μυθιστορημάτων». Τυπονόταν στὸ τυπογραφεῖο «Ἑπτάνησος» τοῦ ἰδίου στὴ Ζάκυνθο σὲ σχῆμα τέταρτο καὶ ἐξεδόθη τέσσαρα χρόνια, ἀπὸ τὸ 1875 ἕως τὸ 1878.

Ὁ Χιώτης ποὺ καὶ ὡς τυπογράφος καὶ ὡς ἐκδότης καὶ στὰ τελευταῖα του ὡς δημοσιογράφος στὴν πατρίδα του εἶχεν ἀρκετὲς ἐπιτυχίες, ἄνθρωπος μὲ μόρφωση, καλὴ καρδιὰ καὶ ἀρκετὸ γοῦστο ἐφρόντιζε ὥστε τὸ περιοδικό του νὰ ἔχῃ ὅσο μποροῦσε καλύτερην ἐμφάνιση. Γι' αὐτὸ καὶ σὲ καλὸ χαρτὶ τὸ τύπωνε καὶ καλὴν ὕλην μάζευε γι' αὐτό. Ὁ Ἀντ. Τρίκαρδος, ὁ γνωστὸς Ζακυθινὸς λόγιος καὶ λατινομαθής, ὁ Διον. Ἡλιακόπουλος, ὁ Παν. Χιώτης, ὁ Δεβιάζης καὶ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὁ Ἀλέξ. Μωραϊτίδης, ὁ Ἐμμ. Στρατουδάκης καὶ ἄλλοι γράφουν στὴν «Κόρινα». Ἱστορικὲς μελέτες, βιογραφίες, μεταφράσεις, «Χρονικὰ» κατὰ μίμηση τῆς «Πανδώρας» καὶ ἀνέκδοτα κατάλοιπα ποιήματα τοῦ Ἀντωνίου Μάτεση γεμίζουν τὶς σελίδες της.

Ἀπὸ τὸν τέταρτο χρόνο ὁ ἐκδότης του τὸ μεταφέρει στὰς Ἀθήνας ὅπου ἐκδίδεται ὡς ἑβδομαδιαῖο μὲ διευθυντὴ τὸν Λάμπρο Ἐνυάλη. Ἀλλὰ τὸ κλῖμα τῆς πρωτεύουσας δὲν ἦταν εὐνοϊκὸ γιὰ τὴν «Κόρινα» καὶ τὸ καλὸ περιοδικὸ δὲν πρόφθασε νὰ ζήσῃ ἄλλο χρόνο.

Στὰ 1881 ὁ Διονύσιος Ἡλιακόπουλος ἐξέδωκε, τὸ περιοδικὸ «***Ἐπιθεώρησις***» ποὺ βγαινε κάθε μῆνα μὲ συνεργασία

ὅλων τῶν γνωστῶν λογίων τῆς Ζακύνθου. Τὸ περιοδικὸ αὐτό, ὅπως ἀναφέρει, ὁ Λεγκρὰν στὴν Ἰόνιο Βιβλιογραφία του, γιατὶ ἐμεῖς δυσιυχῶς δὲν τὸ εἴδαμε, ἀπαρτίζεται ἀπὸ 200 σελίδες σὲ σχῆμα 8ο καὶ ἐξεδόθη ἀπὸ τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1881 ὡς τὸ Μάρτη τοῦ 1882, ἤτοι σὲ ἕξη ἀριθμοὺς ποὺ εἶναι σπάνιοι σήμερα νὰ βρεθοῦν.

*
* *

Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ξεπέρασε ὅλα καὶ ἀποτελεῖ ξεχωριστὸ σταθμὸ γιὰ τὸν περιοδικὸ τύπο τῆς Ζακύνθου εἶναι ἡ «***Κυψέλη***». Στὶς στῆλες της συγκέντρωσε τὸ ἄνθος τῆς ζακυθινῆς διανοήσεως καὶ ἡ ἐκδοτική του ἐμφάνιση εἶναι τιμὴ γιὰ τὴ Ζάκυθο καὶ τὸν τύπο της. Συμπληρώνονται πενῆντα χρόνια ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ εἶδε τὸ φῶς καὶ οἱ γραμμὲς αὐτὲς ἂς ἀποτελέσουν καὶ ἕνα εὐλαβικὸ μνημόσυνο γιὰ τὸν ἐκδότη της, τὸ μακαρίτη δάσκαλό μου Ὄθωνα Ρέντζο. Ἠπειρώτης τὴν καταγωγὴ πολιτογραφήθηκε Ζακυθινὸς καὶ ἡ κοινωνία τῆς Ζακύνθου τὸν θεώρησε πάντοτε δικό της. Παντρεμένος μὲ Ζακυθινὴ γυναῖκα, ἐχρημάτισε ἐκεῖ καθηγητὴς καὶ γυμνασιάρχης πάνω ἀπὸ τριάντα χρόνια καὶ κάτω ἀπὸ τὴν στοργικὴ φροντίδα του καὶ τὴν ξένη πρὸς κάθε σχολαστικισμὸ διδασκαλία του μορφώθηκαν ἀληθινὰ γενεὲς παιδιῶν ποὺ ἀποτέλεσαν τὸν κύκλο τῶν ἐπιστημόνων, τῶν φιλολόγων καὶ τῶν λοιπῶν μορφωμένων τοῦ νησιοῦ καὶ ἐτίμησαν ὡς τὰ σήμερα τὸ ζακυθινό ὄνομά τους μέσα στὸν τόπο τους καὶ ἔξω ἀπ' αὐτόν. Μυαλὸ φωτεινὸ καὶ προοδευτικό, γεμᾶτος δράση καὶ ἀλτρουισμὸ ἐπρωτοστάτησε στὰ μακρὰ χρόνια τῆς ἐκεῖ ζωῆς του σὲ κάθε πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ κίνηση, καὶ ἡ Ζάκυθος χρωστᾶ ἕνα μεγάλο μέρος τῆς κοινωνικῆς της προόδου στὰ χρόνια ποὺ ὁ Ρέντζος ἔζησε, ἐδίδαξε καὶ ἔδρασεν ἐκεῖ.

Ἔτσι καὶ ἡ ἔκδοση περιοδικοῦ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο αὐτὸν δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ εἶναι μία νέα ζωὴ στὴν πνευματικὴ κίνηση τοῦ ποιητικοῦ νησιοῦ. Ἐκλογὴ ὕλης, ἄριστο χαρτί, ὡραία καὶ ἄψογη ἐκτύπωση, ἐπιμέλεια στὴ σύνταξη ὅλα

αὐτὰ ἔφερναν τὸ περιοδικὸ τοῦ Ρέντζου στὸ ἴδιο ἐπίπεδο σχεδὸν μὲ τὴν «Ἑστία» τῆς πρωτεύουσας. Ὁ τίτλος της — μὲ τὴν ξυλογραφημένην εἰκόνα ποὺ παρίστανε κυψέλη μὲ μέλισσες — ἦταν: «Κυψέλη. Μηνιαῖον περιοδικόν. Διευθύνοντος καὶ ἐκδίδοντος Ὄθωνος Ρέντζου. Ἐν Ζακύνθῳ, τύποις Σ. Καψοκεφάλου». Εἶχε σχῆμα 4ο καὶ κάθε φυλλάδιο εἶχε εἴκοσι σελίδες, χωρισμένες σὲ δύο στῆλες. Ἡ ἔκδοσή της ἄρχισε τὸ Γενάρη τοῦ 1884 καὶ κράτησεν ὡς τὸ 1887. Οἱ συντάκτες του ἦ μᾶλλον τὸ «μελίσσιον διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ καρποῦ τῆς Κυψέλης» ὅπως ἀναφέρεται στὴν ἀγγελία τοῦ πρώτου φύλλου, σχηματίστηκε ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες, τοὺς λογοτέχνες καὶ τοὺς ποιητὲς τοῦ τόπου, ποὺ δὲν ἦταν οὔτε λίγοι οὔτε ἄγνωστοι καὶ ἀπὸ πολλοὺς τῶν Ἀθηνῶν ποὺ ὑποσχέθηκαν τὴ συνεργασία τους, ὅπως ὁ Κωνστ. Ξένος, ὁ Χ. Ἄννινος, ὁ Α. Νικολάρας, ὁ Γ. Βαλαβάνης, ὁ Ν. Σταματέλος κλπ.

Ἀπὸ τὸ πρῶτο φύλλο τοῦ περιοδικοῦ ἀμέσως γίνεται φανερὴ ἡ σοβαρότητά του καὶ ἡ ἐκλεκτικότητα τῆς ὕλης του. Ὁ πρῶτος τόμος περιλαμβάνει σὲ δύο φυλλάδια ἀξιόλογη μελέτη τοῦ Μ. Μαρτζώκη γιὰ τὶς δύο ποιητικὲς σχολὲς τῆς Ἰταλίας, ὅπου ὁ πολύγλωσσος καὶ γλαφυρὸς καθηγητὴς μᾶς δίνει μιὰ φιλολογικὴ ἀνάλυση καὶ σύγκριση τῆς ***πραγματικῆς*** — ὅπως τὴν ὀνομάζει — σχολῆς μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ὀλίντο Γκουερίνη, ἢ πιὸ γνωστὸ μὲ τὸ ψευδώνυμο Λορέντζο Στεκέττη ποὺ ἀναστάτωσε τὴν Ἰταλία μὲ τὴν ἔκδοση τῶν «Postuma» του τὸ 1877, καὶ τῆς ***ἰδανικῆς***, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Giovanni Rizzi. Ὁ ἴδιος σὲ κατοπινὰ φύλλα τῆς «Κυψέλης» γράφει γιὰ τὴν Mme Rolland καὶ τὸν ἀμερικανὸ ποιητὴ Λογκφέλλοου. Τὰ ἄρθρα αὐτὰ τοῦ Μέμνονος Μαρτζώκη, τοῦ ἀξέχαστου καὶ αὐτοῦ δασκάλου μας ποὺ δυὸ γενεὲς ζακυθινῶν παιδιῶν δροσιστήκαμε μὲ τὸ νᾶμα τῆς σοφίας του καὶ τῆς ἀνώτερης ἱστορικῆς διδασκαλίας του, τὰ διακρίνει ἡ βαθειὰ γνώση τοῦ θέματος ποὺ πραγματεύεται καὶ τὸ ποιητικὸ ὕφος τοῦ λόγου ποὺ γοητεύει. Καὶ ἔπειτα ἀκολουθοῦν στὶς σελίδες τῆς «Κυψέλης οἱ ἱστορικὲς καὶ βιογραφικὲς μελέτες τοῦ Π. Χιώτη: «Ἡ

τετραήμερος διαμονή μου στὰς Πάτρας» καὶ ὁ περίφημος θαλασσοπόρος Νικόλαος Κεφαλᾶς, τὰ πολιτικὰ καὶ νομικὰ ἄρθρα τοῦ Διον. Σωμερίτη γιὰ τὰ προνόμια τοῦ Στέμματος κλπ. τὰ φιλολογικὰ ἄρθρα τοῦ Δεβιάζη, ὅπως τὸ περὶ τοῦ Φρ. Δεσάνκτις, οἱ βιογραφικὲς μελέτες του γιὰ τὸ Σολωμὸ καὶ γιὰ τὴν Κάρμεν Σύλβα κλπ. καὶ μιὰ φιλολογικὴ ἀψιμαχία μεταξὺ Ραγκαβῆ καὶ Λασκαράτου ποὺ τὴν προκάλεσεν ὁ πρῶτος μὲ τὴν «Ἐπιστολιμαίαν περὶ ποιήσεως διατριβήν» του στὴν ὁποίαν ἀπήντησεν ὁ δεύτερος, ἀποδείχνοντάς του ὅτι εἶναι τέλεια σφαλερὲς οἱ γνῶμες του γιὰ τὴν ὁμοιοκαταληξία καὶ συνίζηση στὴν ποίηση τῶν Ἑπτανησίων. Τὰ ποιήματα τῶν ἀδελφῶν Α. καὶ Στ. Μαρτζώκη, τοῦ Ἀριστ. Καψοκέφαλου, τοῦ Διον. Ἡλιακόπουλου, τοῦ Ἐλισ. Μαρτινέγγου καὶ τοῦ Βεργωτῆ οἱ μεταφράσεις ἀπὸ τὸν Σαίξπηρ στολίζουν κάθε φυλλάδιο.

Στὸν πρῶτο χρόνο τῆς «Κυψέλης» ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς καὶ γνωστοὺς κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους καὶ δυὸ νεαροὶ τότε καὶ σήμερα καθιερωμένοι λογοτέχνες καὶ ἀκαδημαϊκοί. Ὁ ἕνας δημοσιεύει φιλοσοφικὴ «μελέτην» μὲ τὸν τίτλο «Νοῦς καὶ καρδία» σὲ τρία φυλλάδια τοῦ περιοδικοῦ, καὶ εἶναι ὁ φίλος Γρηγ. Ξενόπουλος, «μεῖραξ» ἀκόμα ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ στὴ μελέτη του αὐτή.

Ὁ ἄλλος κάνει τὶς ποιητικὲς ἀπαρχές του δημοσιεύοντας ποίημα μὲ τὸν τίτλο «Τὴν ἐπανεῖδον»:

Μετὰ μακροὺς ἐνιαυτοὺς τὴν ἐπανεῖδον πάλιν
Καὶ ἡ νεκρὰ καρδία μου ἀνίστατ' ἐκ τοῦ σκότους...
Ἀφίπταται τὸ πνεῦμα μου εἰς ἀτμοσφαίραν ἄλλην
Κι' ἡ μνήμη εἰς τοὺς ἔρωτας ἀνέρχειται τοὺς πρώτους!

Οὕτω κατόπιν τῆς νυκτός, ὁ Ἥλιος προβαίνων,
Τὴν γῆν μὲ νέον ἔνδυμα αἰγλῆεν περιβάλλει,
Κι' ἐνῶ ὑψοῦται φαεινὸς τὰ σύμπαντα θερμαίνων
Νέα ζωὴ ἐπὶ τῆς γῆς σφριγῶσα ἀναθάλλει.

Χρονολογία τοῦ ποιήματος Ἰούλιος τοῦ σωτηρίου ἔτους 1884, τόπος ὁ Πειραιεὺς καὶ ὑπογραφὴ «Π. Κ. Ἀποστολί-

δης, ἤτοι ὁ σημερινὸς Παῦλος Νιρβάνας... μέχρις ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου, ὅπως λένε στὴ νομικὴ γλῶσσα.

Συνεργάτρια τῆς «Κυψέλης» στὸ δεύτερο χρόνο παρουσιάζεται ἡ Δόρα Δ' Ἴστρια, ἡ γνωστὴ ἡγεμονὶς Ἑλένη Γκίκα κόμησσα Kolzow Massalsky, καὶ δημοσιεύεται σὲ σειρὰ φυλλαδίων μακρὰ μελέτη της μὲ τὸν τίτλο «Τὸ ὑπερφυσικὸν ἐν τῷ ζωϊκῷ κόσμῳ». Ἡ «Κυψέλη» περήφανη γιὰ τὴ συνεργασία παραθέτει τὴν εἰκόνα της μ' ἐγκωμιαστικὴ βιογραφία καὶ δημοσιεύει τὴ μελέτη της στὴ μιὰ σελίδα γαλλικὰ καὶ στὴν ἀπέναντι σ' ἑλληνικὴ μετάφραση.

Συνεργασία ἀρκετὴ στέλνει ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ὁ Γ. Βαλαβάνης. Ὁ Γ. Σφήκας μεταφράζει τὸ δρᾶμα τοῦ Γιακομέτη «ἡ Γυνὴ εἰς δεύτερον γάμον». Ὁ Ρέντζος γράφει γιὰ τὸν Βίκτωρα Οὔγκώ, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ θανάτου του δημοσιεύοντας καὶ μερικὲς ξυλογραφικὲς εἰκόνες τοῦ μεγάλου ποιητῆ σὲ διάφορες ἡλικίες. Ὁ Ἀντώνιος Σ. Μάτεσης, ὁ σεβαστὸς σήμερα φίλος δικηγόρος, μεταφράζει σονέττα τοῦ Δάντη, τὸ «Βουτηχτὴ» τοῦ Σίλλερ καὶ ποιήματα τοῦ Χάϊνε, κι' ὁ Λασκαράτος δημοσιεύει τὸν «Ἀρειμάνιο» ἀπὸ τοὺς Χαρακτῆρες του. Στὸ φύλλο τοῦ Δεκέμβρη ἡ «Κυψέλη» θρηνεῖ τὸ θάνατο τοῦ συνεργάτου της καὶ ἀξιόλογου ποιητῆ Ἐλισαβετίου Μαρτινέγγου, γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ ἀφιερώνει ἀρκετὲς σελίδες, λίγες πάντοτε γιὰ τὸν εὐπατρίδη καὶ αἰσθηματία ποιητή, ποὺ δὲν βρῆκεν ἀκόμη τὴν ἀνάλογη θέση του στὸν ἑλληνικὸ παρνασσό.

Ὁ Θεόδ. Βελλιανίτης, ὁ Τσακασιᾶνος, ὁ Στ. Μαρτζώκης, ὁ Εὐάγ. Λάντς, ὁ γνώριμός μας τώρα Π. Κ. Ἀποστολίδης ἐξακολουθοῦν τὰ ποιήματά τους καὶ κοντὰ σ' αὐτοὺς παραστρατίζοντας ὁ Ξενόπουλος σὲ βρασμὸ νεανικῆς θέρμης — εἶναι καὶ Ἰούνιος — γράφει ποίημα καὶ διαπράττει... «Τὸ στῆθος της». Ἂς τὸ ὑπενθυμίσωμε στὸ φίλο συγγραφέα καὶ ἡ ἁμαρτία... ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μας.

«Διέβαινε πλησίον μας
Ἡ καλλονή της, φῶς θαμβοῦν, διέλυε τὸ σκότος
Σιγῶμεν καὶ οἱ δύο μας...
Ὁ φίλος μου – ἀνέραστος – λύει τὴν γλῶσσαν πρῶτος:»

—«Ἀκόμη τὰ συνήθη της
Δὲν ἄφησε ἡ καρδία σου; Ἀκόμη τὴν λατρεύεις;
Τί κρύπτει εἰς τὰ στήθη της
Τὰ μόλις ἐξογκούμενα; ἔ, φίλε, δὲν μαντεύεις;»

Καὶ συνεχίζοντας ὁ ποιητὴς μᾶς ἐξομολογεῖται πὼς ἔχει κρυμμένα ἡ κόρη δύο ἀφρώδη μῆλα ποὺ τὰ ἔκλεψεν ἀπὸ τὸν Ἔρωτα, καὶ ἀναφωνεῖ:

Ὦ εἰς τὴν ἐξουσίαν μου
Ἂς εἶχον ὅτι ἔκρυψεν... ἂς ἤμην ὁ κλαπείς!»

Ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Καὶ ἂν στὸν Ἀδὰμ ἔφτασεν ἕνα μῆλο γιὰ ν' ἁμαρτήσῃ, ὁ Ξενόπουλος χρειάστηκε δυὸ μῆλα γιὰ νὰ πέσῃ στὴν ποιητικὴ ἁμαρτία του.

Στὸν τρίτο τόμο ὁ Δεβιάζης σὲ σειρὰ φυλλαδίων δημοσιεύει βιογραφία τοῦ σατυρικοῦ καὶ λυρικοῦ Ζακυθινοῦ ποιητὴ Διονυσίου Γρυπάρη ποὺ εἶναι γνωστὸς στὸ λαὸ τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τὸ χιλιοτραγουδημένο:

Ὅπου ἰδεῖς δυὸ κυπαρίσσια
Εἰς τὸν κῆπον, καὶ δυὸ ἐτιὲς
Ἐκεῖ μέσα εἶμαι θαμμένος
Κ' ἔλα ποθητὴ νὰ κλαῖς.

Ρίξε κάτω τὰ μαλλιά σου,
Εἰς τὸ μνῆμα μου ἐμπροστὰ
Νὰ κυλοῦν τὰ δάκρυά σου
Ἀπ' τὴν πλάκα εἰς τὴν καρδιά.

Τότε ἐγὼ ὁ δυστυχισμένος
Ἤθε πάρω ἀνασασμὸ
Βλέποντας πὼς εἶμ' κλαϊμένος
Καὶ εἰς τὸν ὕπνο τὸν στερνό.
. . . . . .

Ἐπίσης ὁ ἴδιος ἱστοριοδίφης δημοσιεύει διάφορα ἱστορικὰ χρονικὰ ὅπως τὸ τοῦ Γεωργιλᾶ, τὸ Χρονικὸ γιὰ τὴν πανούκλα τοῦ 1728 καὶ Ἱστορικὴ ἔκθεση γιὰ τοὺς σεισμοὺς τῆς Ζακύνθου.

Ὁ Λασκαρᾶτος γράφει τὰ «Ἤθη ἔθιμα καὶ δοξασίες τῶν ἡμερῶν μας» καὶ ἀπὸ ἀφορμὴ τῆς ἐπιστρατεύσεως τοῦ 86 καὶ τῆς καταστροφῆς ποὺ προβλέπει στὸν ἑτοιμαζόμενο κατὰ τῆς Τουρκίας ψευτοπόλεμο, δημοσιεύει ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ δυνατὰ ἄρθρα του τὰ γνωστὰ γιὰ τὴ γλῶσσα του ποὺ καίει σὰ σίδερο πυρωμένο. Τὸ ἄρθρο του τὸ τιτλοφορεῖ «Τὰ λεγόμενα μιλοῦνε καὶ λένε», καὶ χτυπάει σ᾽ αὐτὸ ἀλύπητα τοὺς κύκλους τῆς πρωτεύουσας ποὺ δημιουργοῦν τὴ φιλοπόλεμη κίνηση.

«Ὁ χτηνώδης ὄχλος τῶν Ἀθηνῶν — γράφει μεταξὺ ἄλλων — μάζωμα ληστῶν, λωποδυτῶν, δολοφόνων καὶ ἄλλων πολυειδῶν καθαρμάτων τῆς ὑφηλίου, ἔχοντας χρεία γι᾽ ἀνακατούρα, γιὰ σκοτούρα, γι᾽ ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων, βλέπει στὴν εὐκαιρία ποὺ τοῦ παρουσιάζει ἡ Βουλγαρία, ἕνα πλούσιο στάδιο ὅλο δικό του... Οἱ δημοσιογράφοι τῶν Ἀθηνῶν πρῶτοι, διὰ τὴν μόνην μεγαλείτερην πώλησιν τοῦ φύλλου τους, ἕτοιμοι νὰ συνταχτοῦν μὲ τὸν ὄχλον τους καὶ νὰ ζητήσουν καὶ τοῦτοι τὸν ἄμεσον πόλεμον, ἀδιαφοροῦντες, ὁλοτελῶς ἀδιαφοροῦντες καὶ διὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πατρίδος τους καὶ διὰ τὴν σφαγὴν τῶν παιδιῶν μας».

Καὶ ἐξακολουθεῖ ὅτι ἐπειδὴ ὁ ὄχλος αὐτὸς ἔχει ψῆφο παρασέρνει καὶ βουλευτὲς καὶ κυβερνήτες μὲ κίνδυνο νὰ ὑποδουλώσουν τὴν Ἑλλάδα. Κατηγορεῖ δὲ τοὺς μεγάλους ποὺ δὲν ἐναντιώνονται ἀλλὰ περιμένουν τὴν ἐπέμβαση τῶν Μεγ. Δυνάμεων, ποὺ καὶ ὁ Λασκαρᾶτος τὴν εὔχεται γιατὶ τὴν νομίζει ὡς τὴ μόνη σωτηρία. Ὁ Λασκαρᾶτος μὲ τὴν ψυχρή του λογικὴ καὶ κρίση δείχνεται στὸ ἄρθρο του αὐτὸ ἕνας πατριώτης καὶ προφήτης.

Ἀπὸ τὸ 5 φύλλο τῆς τέταρτης χρονιᾶς της, τὴν διεύθυνση τῆς Κυψέλης ἀναλαμβάνει ὁ Σπ. Δεβιάζης γιατὶ ὁ Ρέντζος φεύγει ἀπὸ τὴ Ζάκυθο μὲ μετάθεση στὴ Λάρισσα. Γι᾽ αὐτὸ ἅμα ἔλειψεν ἡ ψυχή της δὲν μπόρεσε νὰ κρατήση περισσότερο καὶ τὸ φύλλο Ἰουνίου - Ἰουλίου τοῦ 1887 εἶναι καὶ τὸ τελευταῖο τῆς «Κυψέλης».

Τὸ περιοδικὸ αὐτό, ὑπῆρξε σταθμός, ὅπως εἴπαμε καὶ παραπάνω, γιὰ τὴ φιλολογικὴ κίνηση τῆς Ζακύνθου καὶ ἡ ὕλη του ἦταν γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ γραφόταν ὅ,τι καλύτερο καὶ διαλεχτὸ μποροῦσε νὰ ζητήση κανείς. Ὄχι λιγώτερο

ἐνδιαφέρον εἶχαν καὶ τὰ παραρτήματά της ἀφιερωμένα σὲ μεγάλους ἄνδρες ὅπως στὸ Πέτρο Βράϊλα Ἀρμένη, γιὰ τὸ θάνατό του, στὸ βασιλιᾶ τῆς Ἰταλίας Οὐμβέρτο, καὶ σὲ σύγχρονους ποιητὲς γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ στῆλες τοῦ «Παρνασσοῦ» τῆς «Κυψέλης» ἦταν πάντα ἀνοιχτές.

*
* *

Τὸν ἴδιο καιρὸ ποὺ ἔβγαινεν ἡ «Κυψέλη» ὁ Γιάννης Τσακασιᾶνος, ὀκτὼ χρόνια ἔπειτα ἀπὸ τὴ διακοπὴ τοῦ «Ζακυνθίου Ἀνθῶνος» του ἐξέδωκε τὸν «***Ποιητικὸν Ἀνθῶνα***». Τὸ νέο περιοδικὸ τοῦ Τσακασιάνου ἔβγαινε κάθε Κυριακὴ σὲ φυλλάδια ἀπὸ δεκάξη σελίδες σὲ σχῆμα ὄγδοο καὶ ἦταν μοναδικὸ στὸ εἶδος του τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ ἔμεινε τέτοιο ὡς τὰ σήμερα. Εἶναι πραγματικὰ ἕνα ποιητικὸ περιβόλι, γιατὶ ἐκτὸς ἀπὸ ἕνα πεζὸ ποὺ περιλάμβανε κάθε φυλλάδιο, ἡ ὕλη του ἦταν ὅλη ποιήματα τῶν πιὸ γνωστῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς του. Τῶν ἀνεγνωρισμένων καὶ τῶν πρωτοφανέρωτων. Τῶν παλαιῶν τῆς ρωμαντικῆς ἀθηναϊκῆς σχολῆς, τῶν ἑπτανησιωτῶν καὶ τῶν νέων, τοῦ κινήματος τοῦ ὀγδόντα. Καὶ ξέχωρα ἀπὸ τοὺς Ζακυθινοὺς ποὺ συναντήσαμε στὰ προηγούμενα περιοδικά, στὸν «Ποιητικὸν Ἀνθῶνα» δημοσιεύονταν κάθε βδομάδα ποιήματα τοῦ Ἀρ. Βαλαωρίτη, τοῦ Ἀγγ. Βλάχου, τοῦ Βικέλα τοῦ Σ. Βασιλειάδη τοῦ Δροσίνη, τῶν Ζαλοκώστηδων, τοῦ Ζαμπέλιου, τοῦ Ι. καὶ Δ. Καμπούρογλου, τοῦ Λασκαράτου, τοῦ Α. Μανούσου, τοῦ Θ. Ὀρφανίδη, τοῦ Παράσχου, τοῦ Παπαρρηγόπουλου, τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ Πολέμη, τοῦ Α. Ραγκαβῆ, τοῦ Ι. Σκυλίτση, τοῦ Κ. Σκόκου, τοῦ Συνοδινοῦ, τοῦ Ἰουλ. Τυπάλδου, τοῦ Γ. Τερτσέτη κλπ. Οἱ δύο τόμοι τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Σ/βρη τοῦ 1886 ὡς τὸν Σ/βρη τοῦ 1887, ἀποτελοῦν μιὰν ἀπὸ τὶς καλύτερες ἑλληνικὲς ἀνθολογίες. Καὶ μαζὶ μὲ τὴ νέα ποίηση ἀντιπροσωπεύεται στὶς σελίδες του καὶ ἡ δημοτικὴ μὲ ἐκλογὴ ἀπὸ τὰ καλύτερα δημοτικὰ τραγούδια. Τέτοιο περιοδικό, μὲ καθαρὴ ποιητικὴ ὕλη μονάχα, στὰ νεώτερα χρόνια, ἔχουμε τὴν

«Ἠγησὼ» ποὺ τὴν ἐξέδωκαν τὸ 1907-1908 οἱ Κ. Βάρναλης, Μήτσης Καλαμᾶς, Ν. Καρβούνης καὶ ἄλλοι. Μὲ τὴ διαφορὰ ὅ,τι σ' αὐτὸ ἀντιπροσωπεύονταν μόνον οἱ νέοι ποιητὲς τῆς ἐποχῆς.

Τὸ πεζὸ μέρος τοῦ «Ποιητικοῦ Ἀνθῶνος», ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ Ἰάκωβου Ὄρτις τοῦ Φωσκόλου φιλοτεχνημένην ἀπὸ τὸν Γ. Σφήκα, ἀποτελοῦν οἱ φιλολογικὲς βιογραφίες τῶν κυριωτέρων ποιητῶν μας, γραμμένες ἀπὸ τὸν ἀκαταπόνητο ἐρευνητὴ Σπ. Δεβιάζη. Ἔτσι οἱ ὀκτακόσιες πενῆντα περίπου σελίδες τοῦ νέου περιοδικοῦ τοῦ ἐμπνευσμένου ζακυθινοῦ τραγουδιστῆ, ἀποτελοῦν πολύτιμο στοιχεῖο γιὰ τὴν ἱστορία τῆς νέας λογοτεχνίας μας.

Σ' ἕνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα φυλλάδια δημοσιεύονται «Δύο ἀνέκδοτα ποιήματα» μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, ποὺ τὰ βρῆκε—ὅπως ἀναφέρεται σὲ ὑποσημείωση—κάποια Ζακυθινιὰ κυρία σὲ παληὰ οἰκογενειακὰ χειρόγραφα καὶ τὰ πρόσφερε στὸν «Ποιητικὸν Ἀνθῶνα». Ἡ σύνταξη τοῦ περιοδικοῦ τὰ δημοσιεύει μὲ τὴν παρατήρηση πὼς θὰ γράφτηκαν ὅταν ὁ ποιητὴς τῶν Ἐλεύθερων Πολιορκημένων ἦταν πολὺ νέος ἀκόμη. Ἡ πλάνη ὅμως εἶναι φανερώτατη. Κι' ὁ στίχος, κι' ἡ ἰδέα, κι' ἡ φόρμα φωνάζουν πὼς ὁ μεγάλος ποιητὴς εἶναι ξένος ἀπ' αὐτά, ὅπως καὶ γιὰ τόσα ἄλλα ποὺ τοῦ ἀποδόθηκαν καὶ ποὺ ὁ χρόνος σιγὰ τὰ ξεκαθάρισε.

Γιὰ τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ ποιήματα ποὺ ἀρχίζει μὲ τοὺς στίχους:

«Στοχάσου, κοπέλλα — Πὼς θὲ νὰ γεράσης — Τὴ νειότη θὰ χάσης —Σ' ὀλίγο καιρό — ...»,

ὁ φίλος Μαρ. Σιγοῦρος μᾶς πληροφόρησε πὼς τὸ συνάντησε σ' ἕνα ἀπὸ τὰ Ἐθνικὰ Ἡμερολόγια τοῦ Βρεττοῦ καὶ πραγματικὰ τὸ βρήκαμε δημοσιευμένο στὸ ἡμερολόγιο τοῦ 1862 καὶ ὡς ποιητή του τὸν Κερκυραῖο Κάρολο Παδοβάνη. Τοῦ ἴδιου πιστεύουμε πὼς θὰ εἶναι καὶ τὸ ἄλλο ποὺ δημοσιεύεται μαζί:

«Ἀκούω τοῦ παιδιοῦ μου — Τὴν πρώτη φωνούλα — Ποὺ βγαίνει λεπτούλα — Γλυκειὰ στὴ ζωή... —»

Δυστυχῶς ὅπως πάντοτε, καὶ ὁ «Ποιητικὸς Ἀνθών» δὲν μπόρεσε νὰ ζήσῃ περισσότερο καὶ στὴν τελευταία σελίδα τοῦ 52ου φύλλου ὁ ἐκδότης του εἰδοποιεῖ τοὺς φίλους τοῦ περιοδικοῦ του ὅτι θὰ γίνῃ κάποια μικρὴ ἀναβολὴ τῆς ἐκδόσεως γιὰ δεκαπέντε μέρες πρὸς «βελτίωσιν τοῦ φύλλου καί τινα ***ἐξοικονόμησιν τῶν ἀνοικονομήτων οἰκονομικῶν του***».

Ἀλλὰ φαίνεται πὼς ἡ ἐξοικονόμησις τῶν οἰκονομικῶν ἔμεινεν ἀνοικονόμητη καὶ ἡ μικρὴ ἀναβολὴ ἔγεινεν ὁριστικὴ διακοπὴ τοῦ πραγματικὰ μοσκόβολου ποιητικοῦ αὐτοῦ περιβολιοῦ.

*
* *

Ὕστερα ἀπὸ τὰ περιοδικὰ αὐτὰ ποὺ ἐξυπηρέτησαν ἱκανοποιητικὰ τὴ νεώτερη φιλολογία καὶ δίνουν τὸ μέτρο τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς διανοητικῆς ἀνθήσεως τῆς μικρῆς Ζακύνθου στὴν ἐποχὴ ἐκείνη, σταμάτησε κάθε ἄλλη παρόμοια κίνηση καὶ ὡς μόνος σταθμὸς ἔμειναν αἱ «Μοῦσαι» τοῦ φίλου Λεωνίδα Ζώη, καὶ ἡ «Ἰόνιος Ἀνθολογία» τῆς κυρίας Μαρ. Μινώτου. Ἀλλὰ αὐτὰ ζοῦν ἀκόμη εὐτυχῶς καὶ ἡ ἱστορία τους ἐξακολουθεῖ νὰ γράφεται.

Δ. Κ. ΜΑΡΓΑΡΗΣ